

L. L. Ker...

MINDEORD

I

L. L. HAMMERICH

31. juli 1892 – 1. november 1975

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 26. november 1976

Af **H. Bach**

Louis L. Hammerich fødtes 31. juli 1892 i København som søn af daværende fuldmægtig i Justitsministeriet Kai August Hammerich og Camilla Louise, født Bentzen. Han giver i Erindringerne en oversigt over sin slægt: de direkte forfædre havde i ni generationer været embedsmænd: først som præster og rektorer og i de sidste fem slægtled jurister. Oprindeligt i Hertugdømmerne, og en stærk tilknytning til disse varede til 1864, da hans oldefar måtte forlade sin stilling som herredsfoged i Haderslev og hans farfar politimesterembedet i Flensborg. Det var en typisk embedsmandsslægt; også alle sidegrene og næsten alle tilgiftede hørte til den højere embedsstand. Påfaldende for danske forhold viser ingen af stamtræets grene tilbage til bondestanden. Hammerich voksede således privilegeret op i et hjem med gamle kulturtraditioner; hans skildring af de to bedstefædre giver et billede af et miljø, der i dag forekommer uendelig fjernt, skønt tidsafstanden er ganske kort.

Hammerich begyndte 1898 i den »dengang meget moderne« Gammelholm Latin- og Realskole, derefter gik han i 1. og 2. mellem på Metropolitanskolen – man fristes til at sige: naturligvis – men allerede i 1905 flyttede den 13-årige til Roskilde, da hans fader udnævntes til kgl. borgmester dér. I Roskilde Katedralskole var han sin classes *facile princeps*, bestod 1910 den dengang nye nysproglige studentereksamen med den højeste gennemsnitskarakter i hele landet, og gav sig familietraditionen tro til at studere jura.

Gymnasieårene i Roskilde – dengang endnu en charmerende provinsby, ikke forstad – var en lykkelig tid for Hammerich. Udenfor skolen var der gode muligheder for naturoplevelser på fjorden og ved cykelture i omegnen; han hørte til en kreds af jævnaldrende med rig adgang til selskabelighed i byens bedste familier; dertil kom udviklende diskussioner, ikke mindst af politisk art, med skolekammerater, hvoraf mange senere blev offentlig kendte personligheder. Familien til alle sider var naturligt nok konservativ, men Hammerich blev i disse år radikal, med hældning til socialismen, antimilitaristisk og »temmelig antisønderjysk – det skammer jeg mig over – simpelthen trodsigt i generationsmodsatning til al den Slesvig-sentimentalitet og det ureflekterede tyskerhad, som (yderst naturligt!) grasserede i min familie på både farfars og mormors side«.

Denne interesse for politik forlod ham aldrig; han diskuterede i studieårene ivrigt med Herbert Iversen, Hartvig Frisch og andre venstreorienterede, han var formand for det radikale Studenteramfund 1922–24 (»en af mit livs dumheder«), og som sådan erklærede han sig i en programtale for at være »en fjende af al tradition« – ganske morsomt, når man tænker på, at næsten hele hans livsgerning dementerede dette. – Tidligt ændredes hans antimilitaristiske holdning, og da den politiske udvikling i Europa tegnede sig dystert, tog han i Lis Jacobsens fodspor 1929 offentligt til orde for en styrkelse af dansk forsvar, et skridt som dengang blev taget højst unådigt op i radikale kredse. Politiske læserbreve, ofte meget impulsive, skrev han mange af op igennem årene – han var selv klar over, at de nok ikke altid var særlig velovervejede; men han måtte have luft. Sidste gang han deltog i en større polemik, var i slutningen af tresserne; han advarede som emeritus imod de alt for vidtgående omkalfatringer på universiteterne. Skuffet indså han det håbløse i situationen, resignerede og blev tavs.

Jurastudiet forlod han efter eet semester og valgte tysk, dansk og latin som studiefag, men koncentrerede sig til slut om studiet af tysk til magisterkonferens, som han fik allerede 1915. To år senere indleverede han sin disputats, samme dag han blev gift med sin skolekammerat Clara Flensborg, senere kendt som oversætterinde, præsident for den danske PEN-klub og europæisk præsident for Soroptimisterne.

Det er karakteristisk for Hammerich, at det ualmindelig hurtige studieforløb ikke beroede på en isolation fra alt uvedkommende: han deltog i studenterlivet og påtog sig tidkrævende hverv, var således formand for det filosofiske studenterråd, hvor han kritiserede den til dels

meget upædagogiske tilrettelæggelse af forelæsnings- og studieprogrammer; han var formand for de tyskstuderes faglige og selskabelige forening *Ulk und Ernst*, formand for alumnerådet på Hagemanns kollegium og med til at redigere kollegiets festskrift 1913. Efter indleveringen af disputatsen aftjente han sin værnepligt, men blev allerede 8 måneder senere hjemsendt efter ansøgning fra Dansk Røde Kors, og arbejdede nu et års tid ved dettes krigsfangekontor i Berlin. Her oplevede han i begivenhedernes centrum de sidste krigsmåneder, novemberrevolutionen og den kaotiske efterkrigstid.

Ved det filosofiske fakultet fandtes dengang ingen kandidatstipendier og ingen faste eller løse assistentstillinger. Som alle andre måtte Hammerich prøve at dække en del af familiens udgifter ved at give timer på forskellige københavnske skoler og på Officersskolen. Men allerede et år senere, umiddelbart efter Genforeningen 15. juni 1920, begyndte Hammerichs arbejde som sekretær ved den internationale grænsekommission, der med sæde i Sønderborg skulle udrede de mange detaljeproblemer ved fastlæggelsen af den nye grænse.

1922, i en alder af 29 år, blev Hammerich Herman Møllers efterfølger som professor i germansk filologi. Hans lærer Christian Sarauw og han enedes om at dele fagområdet på langs, således at hver læste over sine sproglige og litterære specialer fra middelalder til nutiden. Samarbejdet forløb gnidningsløst. – Ved Sarauws tidlige død i 1925 blev Carl Roos Hammerichs nærmeste fagkollega. Roos' arbejdsfelt var helt begrænset til den klassiske tyske og danske litteratur, og han var uden enhver interesse for sproglige emner eller middelalderfilologien. Hammerich havde ganske vist arbejdet med alle sider af faget, men indså nok, at hans egentlige evner lå i de sproglige og filologiske discipliner, og fremfor alt, at en deling af faget på tværs frembød mange fordele, også bortset fra, at den foreliggende situation fremtvang den. Den videnskabelige litteratur var svulmet sådan op, at det blev mere og mere umuligt for den enkelte virkelig at beherske hele faget; en arbejdsdeling kunne frigøre mange kræfter til videnskabelig fordybelse og derved også komme undervisningen til gode. En sådan deling havde fra gammel tid været anset for en selvfølge i faget dansk; alligevel vakte forslaget ikke ringe modstand i fakultetet. Nu påtog Roos sig undervisningen i litteratur efter 1600, Hammerich alle sproglige discipliner, herunder dialekterne og frisk samt hollandsk, endvidere middelalderens og renæssancens litteratur. Det blev en stor gevinst for faget og dets studerende.

Desværre blev samarbejdet med Roos ikke harmonisk; medens Hammerich anerkendte Roos' faglige kvaliteter og evne for åndrig litterær-æstetisk analyse, havde Roos næppe høje tanker om værdien af de ting, Hammerich beskæftigede sig med, bedømte ej heller Hammerichs lyst og anlæg til administrative gøremål positivt. De var vidt forskellige naturer, og Roos, andre evner ufortalt, var ikke nem at samarbejde med. Der var mange sammenstød, og nok var Hammerich som regel en smidig forhandler, der let fandt frem til kompromiser, men ved »uforstandig eller ildesindet« modstand kunne han blive endog meget stædig.

Værre blev det, da der kom dybe politiske uoverensstemmelser dem imellem. Roos foragtede radikalismen og internationalismen, og har naivt ment at genfinde visse af sine idealer om handlekraft og offerberedskab virkeliggjort i nazismens Tyskland. Hans udpræget nationale – eller nationalistiske – sindelag blev dybt såret ved besættelsen 9. april, som han i sin fortvivelse opfattede som en fortjent straf for det demokratiske Danmarks forsvarsnihilisme. Omvendt var Hammerich radikal fra sine unge dage, derfor fuld af afsky for nazismen, og mere og mere bevidst national. – Besættelsesårene medførte vanskelige situationer. Hammerich har i sine Erindringer aftrykt de to taler, han holdt for de tyskstudierende den 10. april og ved begyndelsen af efterårssemestret 1940: de er smukke vidnesbyrd om en besindig, klog og værdig holdning.

Hammerich passede sit embede samvittighedsfuldt. Han lagde et stort arbejde i forberedelsen af sine forelæsninger og øvelser og blev ved med at forny det pensum, han gennemgik. Det faglige niveau lå højt, kravene til studenternes arbejdsindsats var strenge. Men Hammerichs form var alt andet end autoritær: han var tålmodig og venlig, altid villig til at diskutere faglige spørgsmål. Det bør fremhæves, at denne hjælpsomhed i endnu højere grad udfoldede sig uden for undervisningen. I sin træffetid, og som mangeårigt medlem af stipendieudvalget og senere som efor på Studentergården, har han hjulpet mange studenter, langt ud over de tyskstuderendes kreds, med økonomiske og menneskelige problemer. Og det blev ikke ved et enkelt velment råd, men ofte satte han utrættelig mange instanser i bevægelse, og han kunne følge vedkommende gennem mange år. Jeg tror, at det var sjældent, at der blev appelleret forgæves til ham; undertiden kunne man få det indtryk, at han lod sig misbruge; men jeg véd, at undervisningen og forholdet til studenterne gennem mange år beredte ham store glæder.

Der var i 20erne og 30erne mange og mange særdeles dygtige og

interesserede tyskstuderende. Man kan beklage, at der ikke fandtes nogen muligheder for at skaffe dem videnskabelige stillinger eller legater. Omkring 1930 fik man ganske vist de første timebetalte undervisningsassistenter, og det var et stort fremskridt for undervisningen. På den anden side betød det et krævende ekstraarbejde for de gymnasielærere, der tog disse timer og måske netop derfor ikke kunne samle sig om en forskningsopgave. Disse manglende udsigter for unge forskere har haft til følge, at der ikke i nogen af de store humanistiske fag, skolefagene, fandt en egentlig forskeruddannelse sted, således som den fandtes i Tyskland og især i Sverige.

Af nødvendigheden gjorde man en dyd. Man hævdede, at det var dansk tradition, at unge magistre med lyst og anlæg for forskning helt arbejdede på egen hånd, selv valgte deres emner, som regel ganske forskellige fra deres læreres – ofte vidste disse ikke engang, at der arbejdedes med en disputats. Således havde betingelserne været for Sarauw og Hammerich, således var de for deres elever, og er formentlig således den dag i dag de fleste steder i de humanistiske fakulteter. Jeg er ikke sikker på det hensigtsmæssige i denne tradition, selvom jeg ikke er blind for, at den også indebærer gode sider. I hvert fald, den er forklaringen på, at Hammerich, modsat de samtidige svenske germanister, ikke dannede skole. De fleste af hans lovende studenter blev fremragende gymnasielærere; de få, der fik mulighed for at fortsætte med forskning, gik deres egne veje, enten i faget, som Peter Jørgensen, Gunnar Bech, Arne Spenter og jeg selv, eller helt/overvejende i andre fag, som Eli Fischer-Jørgensen, Heinrich Roos, Niels Danielsen, Helge Poulsen og Karl Clausen.

Det må endnu kort nævnes, at Hammerich ved siden af den store indsats, han øvede som universitetslærer, påtog sig ualmindelig mange administrative hverv, jeg tror flere end nogen af hans kolleger. I den Blå Bog opregnes 30 hverv, og han har siddet i utallige andre komiteer. I dem alle har han været særdeles aktiv, aldrig bange for at påtage sig det arbejde, der fulgte med. Han kunne li' det! Her skal kun anføres de vigtigste: han var medlem af konsistorium fra 1936–45 og dets forretningsudvalg 1940–45, altså under krigens vanskelige år; Universitetets prorektor 1944–45; i over 30 år formand for Translatøreksamenskommissionen. Som formand for Lektoratsudvalget fra 1937–49 havde han fast kontor i Undervisningsministeriet og arbejdede ihærdigt på at forbedre de dengang usle økonomiske kår for de danske lektorer i udlandet, og sørgede for stillinger til dem, når de vendte hjem; også her

medførte krigstiden ganske særlige vanskeligheder. Han var med i en række komiteer for nordisk kulturelt samarbejde, som lå ham meget på sinde. Da der nogle år efter krigen blev dannet et internationalt germanistforbund, blev han dets første præsident, fra 1955–60, og var en strålende leder af kongressen i København i 1960.

Hammerich elskede at rejse. Allerede før sidste krig var han på månedlange studieophold i Holland, i Rom og på Grønland, og efter krigen var han ustandselig på farten, repræsentationsrejser, kongresser, gæsteforelæsninger, private rejser. Ud fra sin omfattende viden deltog han kyndigt i diskussioner på kongresser og symposier, eller med fagfæller, som han opsøgte privat. Rejserne gik til alle europæiske lande, fra Island og Irland til Prag og Sovjetunionen; til Japan og Ceylon og ikke mindst til Alaska og USA. Efter kaldelse virkede han som professor ordinarius i Utrecht, og havde overvejet at blive dér. Senere påtog han sig gæsteprofessorater i Austin (Texas) og Kiel. Rejselysten forlod ham ikke med årene. Endnu som 81-årig fløj han til Alaska for i en uge at diskutere eskimosproglige problemer med en derboende forsker, og på hjemrejsen holdt han gæsteforelæsninger ved 10 universiteter rundt om i Canada og USA.

Til slut i denne oversigt over den ydre ramme skal nævnes det Hammerichske hjems enestående gæstfrihed. Når Clara og Louis var hjemme, var der ikke mange dage, hvor der ikke kom en eller flere gæster. Foruden omfattende privat selskabelighed var det videnskabsmænd fra alverdens lande, som aflagde visit og som regel deltog i et af måltiderne. Derved knyttedes et net af personlige forbindelser med ældre og yngre fagfæller. Hammerich følte selv, at disse kontakter udvidede horisonten og var til gavn for ham selv og også for dansk videnskab.

Den her kun i ydre omrids skitserede udstrakte administrative virksomhed, universitetsarbejdet, rejserne og de personlige kontakter måtte sluge megen tid, sikkert så meget, at det alene kunne have taget en embedsmands fulde arbejdstid, ja mere end det. Man fristes til at spørge: hvordan kunne der blive tid og kræfter til overs til videnskabeligt arbejde? Der er fremfor alt to forklaringer: Jeg vil først fremhæve hans umådelige flid. Han talte aldrig selv om den, og jeg mindes knap nok at have hørt ham sige, at han havde travlt. Men omfanget af hans videnskabelige produktion er et uimodsigeligt vidnesbyrd om en enorm arbejdsindsats. Dertil må føjes: han læste og arbejdede meget hurtigt. Det behøver ikke at være nogen dyd. Men hos ham var denne egenskab kombineret med en klar intelligens og en

misundelsesværdig hukommelse. Han huskede alt, selv navne på personer, han havde truffet flygtigt for mange år siden; indholdet af litteraturværker eller videnskabelige afhandlinger; de mange sprog, han havde beskæftiget sig med.

De videnskabelige anlæg viste sig hos den tidligt modne allerede i studenterårene; studiet ved det filosofiske fakultet bestod dengang endnu ganske overvejende i en direkte indføring i videnskabelige problemer. Det gjaldt vist i særlig grad for faget tysk, der til gengæld i protestaktioner beskyldtes for at lade hånt om den mere praktiske uddannelse af de vordende gymnasielærere. Hammerichs professorer var to højst ejendommelige og betydelige forskere, Herman Møller og Christian Sarauw, begge med en vid horizon, der ikke blot omfattede samtlige indoeuropæiske sprog, men også de semitiske. Herman Møller fantasifuld til det fantastiske, ikke mindst når det gjaldt germansk sagnhistorie. Sarauw i mangt og meget Herm. Møllers modsætning, nøgtern, kritisk, skeptisk overfor dristige hypoteser. Hammerich vedgår sin gæld til begge. I Sarauw fandt han næsten straks en faderlig ven, der på alle måder støttede, man kan vist godt sige protegerede ham i studenter- og kandidatårene. Herman Møller var en utilgængelig særling og en slet pædagog, i hvert fald set med gennemsnitsstudentens øjne; men Hammerich fulgte netop hans øvelser fra først til sidst, og en del af de emner, han senere tog op i sin forskning, bygger på inspiration fra Herm. Møller. Hammerich dyrkede også andre studier end de germanistiske, læste således græsk og studerede især sanskrit og pali hos Dines Andersen.

Han kom hurtigt i gang med videnskabelige opgaver, fik allerede i sit andet studieår (1912) Filologisk-historisk Samfunds højeste pris for opgaven: »En kommentar til Deutschland. Ein Wintermärchen«. Året efter besvarede han Universitetets prisopgave: »En indgående Undersøgelse og Fremstilling af Lyd- og Formlæren i Johan Rothes Düringsche Chronik (1421)« og fik guldmedalje. Bedømmelsen fremhæver den overlegne beherskelse af stoffet, og at de moderne thüringske dialekter i vid udstrækning er inddraget til belysning af de middelalderlige sprogformer, og den sammenfatter: »dette flittige, dygtige, grundige arbejde spår godt om forfatterens fremtid«, en spådom Hammerich ikke gjorde til skamme. Selve metoden svarer til den, Sarauw anvender i sine Niederdeutsche Forschungen, der til i dag står urokket som et mesterværk. Hammerich siger selv: »Jeg følte mig overmåde veltilpas ved dette strenge og præcise arbejde . . . jeg åndede og levede i

sproghistorie dengang.« Desværre blev det ikke publiceret, og Hammerich vendte, bortset fra universitetsøvelser, ikke tilbage til beslægtede undersøgelser.

Som disputatsemne havde Hammerich oprindelig tænkt på et omfattende værk om udviklingen af tysk litteratur fra 1815 til 48, skildret på baggrund af de politiske rørelser. Første verdenskrig hindrede de nødvendige materialeindsamlinger på tyske biblioteker, og emnet indskrænkedes først til en behandling af Platen, Heine, Immermann og deres litterære strid. Også her viste det sig, at vigtigt materiale var utilgængeligt. Hammerich begrænsede sig så til et sammenlignende studium af Heines og Platens metrik. Hans interesse for metriske problemer var vakt ved Herman Møllers øvelser, som ganske vist behandlede den fra moderne verslære principielt forskellige oldgermanske og middelalderlige metrik.

Disputatsen »National og Fremmed. Om den rytmiske Teknik hos Heine og Platen« (1918) hviler på en grundig analyse af disse to digteres lyrik. Det drejer sig især om påvisningen af rytmiske varianter. Hammerich går hele tiden ud fra en realisation af versene ud fra meningen. Det betyder et brud på det stive, mekaniske metriske skema og frembringer til gengæld en meget levende rytme. Det er ganske fascinerende resultater, Hammerichs analyser fører til. På mig virker de som regel overbevisende, men det er givet, at netop realisationen af vers altid vil være stærkt tidsbunden, således at det næppe er muligt at nå definitive resultater. Det er beklageligt, at disputatsen efter datidens bestemmelser udkom på dansk; en del af det meget omfattende materiale burde have været tilgængelig for den internationale forskning.

I disputatsen kom Hammerich udførligt ind på det interessante metriske fænomen *trykskifte* og blev derved opmærksom på ejendommelige accentforhold i en lang række sammensatte ord. Betoningen kunne i højtysk opvise landskabsbetingede eller individuelle varianter, og der fandtes mange karakteristiske afvigelser fra de tilsvarende ord på hollandsk og dansk. Disse forhold behandles i et udførligt afsnit i disputatsen, og Hammerich tog problemerne op i stor historisk sammenhæng i sit næste værk »Zur deutschen Akzentuation« (Vid. Selsk. Medd. 1921). Han gennemgår på over 300 sider et uhyre omfangsrigt materiale til belysning af trykfordelingen i ældre tid. Det ligger i sagens natur, at netop accentforholdene i tidligere perioder kun lader sig erkende indirekte. I de ældste tekster, indtil ca. år 1000, findes

ganske vist en del accenttegn i håndskrifterne. Hammerich gennemgår dette materiale og den videnskabelige litteratur omhyggeligt og kritisk og viser, hvor lidt der kan sluttes med sikkerhed. Mere udbytte finder han i en analyse af ordstoffet i versdigtningen. Han har fundet sit rige materiale ved at gennemgå flere hundrede tusinde vers, fra den allittererende poesi til Goethe, en forbløffende arbejdspræstation på så kort tid. Også her er holdningen forsigtig og kritisk, selvom argumentationen lovlige stærkt er præget af de dengang herskende metriske teorier (der ikke behøver at være ringere end de nu anerkendte). Videre undersøger Hammerich udførligt de ældre grammatikers og metrikers ofte uklare angivelser vedrørende accentforholdene; det drejer sig om 53 værker af 42 forfattere mellem 1523 og 1818. På de sidste hundrede sider følger en analyse og systematisering af det omfattende stof; den viser, at der er forbavsende mange ordkategorier, der afviger fra den normale accentuation på første stavelse.

Bogen er et vægtigt bidrag til tysk sproghistorie, positivt anmeldt af kapaciteter som A. Meillet og Th. Frings, og man kan nok beklage, at Hammerich ikke fortsatte sine accent- og sine metriske studier. Det var typisk for Hammerich og ses også senere i hans forskerliv: når nogle års arbejde med et stof var resulteret i en større afhandling, mente han at have givet sit bidrag og forlod ofte vedkommende område for stedse. Der var så meget spændende stof og så mange problemer, der fristede, og han havde let ved at sætte sig ind i et nyt felt, selvom dette var væsensforskelligt fra hans tidligere arbejde.

Jeg nævnte før, at disputatsen om metrikken hos Heine og Platen var en indsnævring af en plan om at skildre den tyske litteratur i tiden 1815–48. Imidlertid indeholder disputatsen en »Indledning« (s. 1–61), som afgjort ikke er nogen indledning til bogens emne, men er brudstykker af det oprindelig påtænkte værk. Hammerich giver først en detailrig og levende skildring af Platens og Heines forhold til dansk litteratur. Platen lærte sig dansk og læste megen dansk digtning, ikke mindst Oehlschläger, hvis værker i oversættelse – ofte foretaget af digteren selv – dengang spillede en vigtig rolle i tysk litteratur. Også Heine, som ikke læste dansk, kendte dem og anden dansk litteratur og var i det hele taget velunderrettet om danske forhold. Heine omgikkes også H. C. Andersen venligt, selv om han ikke brød sig videre om hans digtning, hvad der vist ikke kan overraske.

Et andet afsnit i denne »indledning« belyser Heines og Platens kendskab til orientens litteratur. Det er frugter af Hammerichs konferens-

speciale »Den orientalske indflydelse på tysk litteratur fra det 17. til det 19. århundrede«. Emnet lå fjernt fra, hvad man ellers beskæftigede sig med i faget, men Hammerichs første arbejder er tydeligt valgt ud fra ønsket om en fornyelse; han ville tage helt nye discipliner op, ikke mindst litterære. I disputatskapitlet belyses især de to digteres forhold til den indiske og den persiske litteratur.

Om disse litteraturhistoriske emner udsendte Hammerich to mindre bøger i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, i den for serien karakteristiske sympatiske blanding af originale videnskabelige undersøgelser og en almenforståelig fremstilling. Hammerich havde som privatdocent holdt sin første øvelsesrække over Heines Deutschland, som han jo var fortrolig med fra prisopgaven; for øvrigt havde han med begejstring læst alle Heines værker som gymnasiast, og det havde været en væsentlig grund til, at han valgte netop tysk som fag. Prisopgaven og forelæsnngen resulterede 1921 i bogen »Heine: Deutschland. Ein Wintermärchen«. Den udførlige indledning giver en letlæselig og læseværdig oversigt over de historiske og litterære forudsætninger for Heines bitre og morsomme satire; bogen slutter med en stofrig enkeltkommentar. Den udsendtes 1946 i nyt oplag.

Konferensspecalet om den orientalske indvirkning på den tyske litteratur afgav som nævnt stof til et afsnit i disputatsen. Hammerich fastholdt interessen i det næste årti og sammenfattede sine studier i bogen »Goethes West-Östlicher Divan« (1932). Den indledes med et forbilledlig klart og velskrevet kapitel om orientens betydning for Goethe fra den tidligste ungdom til hans høje alder, fra jødisk og arabisk til indisk og kinesisk litteratur, og om de vægtige orientalske motiver i Goethes digtning. Et højdepunkt når digterens interesse for orienten i årene 1814–19, og Hammerich kan polemisk mod tidligere forskere eftervise, at Goethes studier har været omfattende, baseret på den megen orientalske litteratur, der fandtes tilgængelig i oversættelse til latin eller moderne europæiske sprog.

En særlig inspiration for Goethe var fremkomsten i 1812–13 af en fuldstændig oversættelse af den middelalderlige persiske digter Hafis, i letflydende tyske vers ved den wienske orientalist friherre Hammer-Purgstall. Goethe kendte i forvejen Hafis og fordybde sig nu i denne digter og hans kulturelle og historiske forudsætninger. Frugten var digtsamlingen »West-östlicher Divan« (1819), af Goethe selv forsynet med en afhandling på godt 300 sider til belysning af Hafis' orientalske baggrund. Hammerich fremhæver med rette, at Goethes Divan er det

første betydelige digterværk, hvori det er lykkedes organisk at sammen-smelte orientalsk og vesterlandsk ånd. Det beror på, at digteren til fulde har erkendt den orientalske kulturs jævnbyrdighed; dette i mod-sætning til tidligere forfattere fra Montesquieu og Holberg til Lessing og Wieland, hos hvem orienten kun er et ydre klædebon. Højdepunktet i West-östlicher Divan er Suleikabogen, hvori elskovsdigte udveksles mellem den 66-årige Goethe = Hatem og den 30-årige Marianne von Willemer = Suleika. Den bagved liggende korte kærlighedsroman do-kumenteres udførligt af Hammerich gennem citater fra dagbøger og breve. – Nok er denne bog, ligesom Heinebogen, en udløber af den allerede dengang forladte positivistiske litteraturbehandling, idet selve den litterære analyse indtager en beskednen plads. Men det er en char-merende bog: læseren fornemmer, at Hammerich har levet med stoffet i en årrække.

Af helt anden art er den sidste publikation fra de unge år. I 1921, samme år som bøgerne om den tyske accentuation og om Heines Deutschland, offentliggjorde Hammerich en afhandling om oprindelsen til det germanske svage præteritum. Dette dannes ved dentalsuffix (*koge/kog-te; male/mal-ede; ty. koch-te, red-ete; engl. look-ed < oe. lôco-de*) og er en fællesgerm. nyskabelse. Om dets oprindelse er der opstillet en mængde hypoteser, hvad der tyder på, at en overbevisende løsning ikke er mulig. Den ældste forklaring, bl. a. hævdet af J. Grimm og Fr. Bopp og som mange holder fast ved til idag, går ud fra en omskreven tempusform med *tun/to do* som hjælpeverb; altså *he sai-d = he did say*. Særlig for de gotiske svage prt.-endelser ligger denne for-klaring snublende nær. Den forudsætter, at dentalen i det svage præterit repræsenterer indoeuropæisk [ie.] *dh*. Vanskeligheden opstår ved, at nogle få verbers prt. kun kan forklares ud fra ie. *t*, mens dentalen i de normale prt.-former lige så vel kan gå tilbage til ie. *dh* som til *t*. Modstanderne af den klassiske opfattelse (omskrivningen med *tun*) har en stærk støtte i det svage perf.part. (*gemal-t, gered-et*), hvis dental bestemt svarer til ie. *t*. De mange *t*-hypoteser har det til fælles, at de går ud fra verbalafledninger/endelser, som begynder med *t*. Hammerichs tese er, at et nomen agentis på ie. *-tê/-tô* (nom. af *-ter/-tor*-stammerne) er smeltet sammen med præsens af verbalstammen **es-* »at være«. Ud-gangspunktet er det omskrevne futurum på sanskrit *kartâ-(a)smi*, egentlig: »ich bin der täter« = »ich bin der mann, der es tun will/kann« = »ich werde es tun«. Samme konstruktion vil i en anden situation lige så godt kunne udvikle en datidsbetydning: »ich bin der täter« = »ich

habe es getan«. – Betydningsudviklingen er særdeles acceptabel, og Hammerich kan støtte sin tese med en række slående paralleller i andre ie. sprog. For at kunne forklare de forskellige endelser ud fra sin teori er han dog nødt til at opstille nogle ret indviklede detailforklaringer – samme betænkelige forhold gælder andres hypoteser. Det svageste punkt hos Hammerich er nok det, at *-ter/-tor*-stammerne (næsten) ikke findes på germ., mens de er hyppige i sanskrit, græsk, latin.

Gunnar Bech offentliggjorde 1963 i dette Selskabs Meddelelser en afhandling: »Die Entstehung des schwachen Präteritums«, hvori han forklarer nydannelsen som en forbindelse af en nominalform af verbet, hvorved *t*-dentalen sikres, med prt.-endelser fra verbet *tun* – på sin vis et kompromis mellem de to hovedteser. Gunnar Bechs bevisførelse er gennemført med stor skarpsindighed og med større konsekvens end nogen af forgængernes; men også den virker meget konstrueret, meget hypotetisk. Hammerich anmeldte den, roste Gunnar Bechs stringens, men var skeptisk på en lang række enkeltpunkter, og det mandede ud i en generel afstandtagen fra de »matematiske kombinationer«. I en anden artikel genfremsatte han sin gamle teori, som efter hans eget udsagn var »måske min eneste helt selvstændige idé«. Den følgende polemik mellem Bech og Hammerich førtes med unødigt skarphed fra begge sider.

Afhandlingen om det svage prt. var i lang tid den eneste i Hammerichs omfattende produktion, som lå i fortsættelse af det han var oplært i, den rekonstruerende sammenlignende sprogvidenskab, som var (næsten) enerådende før 1914. Herman Møller var gennem sine sammenlignende semitisk-ie. studier blevet overbevist om, at der i ie. oprindeligt havde eksisteret laryngale konsonanter, som i rig variation findes i de semitiske sprog. Han har allerede for 100 år siden, samtidig med Saussure, gjort opmærksom på det og offentliggjorde i 1917 en afhandling derom i dette Selskabs Meddelelser. Kort efter bekræftedes formodningen om laryngaler i ie. gennem opdagelsen af hittitisk, der repræsenterer et ældre sprogtrin end de hidtil kendte. Det afstedkom en omfattende og til dels ganske ukritisk videnskabelig diskussion. Holger Pedersen gav i 1938 en forbilledlig klar fremstilling i »Hittitisch und die anderen ie. Sprachen«. Den videreføres 1941 af Hans Hendriksen i »Untersuchungen über die Bedeutung des Hethitischen für die Laryngalthorie«. Begge bøger blev udgivet af dette Selskab. – Hammerich var en af bedømmerne af H. Hendriksens afhandling, blev stærkt engageret i disse problemer og offentliggjorde 1948 en afhand-

ling »Laryngeal before Sonant«. Han søger at forenkle problemstillingen ved kun at regne med en enkelt laryngal i ie., han udfolder stor lærdom, bevæger sig suverænt gennem samtlige ie. sprog. Dette er så meget mere forbløffende, som han i mange år slet ikke havde publiceret på dette felt. Det er værd at jævnføre en passus i Erindringerne: »Det skyldes først og fremmest Herm. Møller, at jeg i mange år havde ie. sproghistorie som en helt overvældende interesse«. Værdifulde er hans instruktive paralleller fra moderne germanske dialekter.

Laryngalteorien var en vigtig forudsætning for en afhandling om den germanske lydfor skydning (1955), som giver meget mere end titlen siger. Den for de germ. sprogs lydssystem afgørende konsonantfor skydning, der siden Rask og Grimm har været et centralt problem i forskningen, ser Hammerich på baggrund af konsonantstrukturen i alle vigtige ie. oldsprog; den klare fremstilling røber atter hans fortrolighed med en lang række sprogstammer. Dertil kommer morsomme paralleller fra dansk dagligtale. – Den følges op af en afhandling om den højtyske lydfor skydning. Der indledes med en original og inciterende skildring af de germ. stammers for historie og ældste historie som baggrund for de sproglige grupperinger, der må formodes at gå forud for den skriftlige overlevering. Megen lærdom og skarpsindighed udfolder Hammerich i en gennemgang af konsonantgeminatjonen i de ie. og de germ. sprog. Den skal i mange tilfælde skyldes en assimilation med den hypotetiske laryngal. Selve konklusionen, at den højtyske lydfor skydning – ganske forskelligt fra den germanske – er slutfasen i sådanne geminatjoner, forekommer mig dog ikke at være overbevisende.

Det store arbejde, Hammerich lagde i sine forelæsninger, blev i 1930erne nedfældet i nogle lærebøger. Han havde ved et studiemester i Holland sat sig grundigt ind i nederlandsk sprog, litteratur og kultur, og vedligeholdt sin store viden gennem årene. Den udmøntedes i en række populære afhandlinger samt i en lærebog i Hollandsk (1930, sammen med den hollandske lektor Martha Muuses). En »Kortfattet tysk Lydhistorie« (s.m. Eli Fischer-Jørgensen) kom 1935. »Tysk Fonetik« (1934, s.m. Else Møller) er en særpræget lærebog. På grund af det tyske lydsystems enkelhed ligger tyngdepunktet i en jævnførelse med en række andre sprog, og bogen egnede sig fortræffeligt som indledning til de sproghistoriske øvelser, som dengang endnu dannede et solidt grundlag for hovedfagsstudierne.

Speciel omtale fortjener en lille bog fra 1935: »Indledning til tysk Grammatik«. På grundlag af øvelser over syntaks behandler Hammerich

en række almene sproglige fænomener, mens bogen har meget lidt at gøre med tysk grammatik i gængs forstand. Forudsætningen er især Otto Jespersen, også Saussure og diskussionerne i den københavnske Lingvistikreds, som Hammerich i dens første år deltog ivrigt i. »Indledningen« er en levende introduktion til universitetsøvelser over de lingvistiske problemer. Jeg véd fra min egen undervisning, at den dannede et fortræffeligt udgangspunkt for diskussioner med de studerende. På en måde står den på skillevejen mellem den ældre sproghistoriske skole, Hammerich selv havde gået i, og de moderne strømninger i lingvistikken. Hans lærere kunne ikke have skrevet bogen; kun Otto Jespersen var i den ældre generation optaget af almene grammatiske problemer, sprogets forhold til logikken, sociologiske synspunkter. Hammerichs positive indstilling til det nye fremgår af flere bemærkninger i forordet: »Denne bog er ingen katekismus... Der skal tværtimod tvivles om alt, hvad der står i den... Jeg håber at denne bog hos nogle kan skabe uro om sproglige fænomener, der måske synes lette og døde som tørt hør, men er både levende og tornefulde, som ingen der vil prøve at beskæftige sig med et sprog – måske endda vil prøve at lære andre noget om det – kan lade ligge uden fare for, at hans undervisning og han selv i levende live bliver til støv.«

Denne åbenhed overfor den moderne lingvistik bevarede han ikke. Som mange andre trættedes han ved de stadig nye definitioner og de sig ustandselig afløsende, modsigende teoridannelser, som i de senere år ofte til forveksling ligner den vilkårlige spekulative sprogbetragtning, der var typisk for tiden før Rask og Grimm, og som sproghistorikerne i det 19. årh. nærrede den største ringeagt for. I en anmeldelse af festskriftet til Hjelmslev (1949) anerkender Hammerich den strukturalistiske lingvistik almindeligt accepterede nyvindinger (fx. fonemteorien, systembetragtningen), men fremsætter så en lang række indvendinger mod enkeltheder i afhandlingerne. Efter hans opfattelse skyldes fejlene, at forfatterne er blevet slaver af den Hjelmslevske glossematik, så de negligerer de sproglige kendsgerninger; eller også bliver deres fortolkninger skæve, i bedste fald unødigt komplicerede. Kritikken rettede han især imod en afhandling af Paul Diderichsen, som sandelig indbød til det; men Hammerich har ikke forstået det experimentelle i Diderichsens forsøg. Jeg vil tro, at Hammerich ikke har været klar over, hvor sårende hans kritik var formuleret. Hans egen bog på dette felt, »Indledning til tysk Grammatik«, som jeg før omtalte med varme på grund af dens inciterende synspunkter, kunne en kritisk bedømmer med let-

hed have fundet lige så sårbare angrebepunkter i. En efterfølgende diskussion mellem parterne førte ikke til nogen forståelse. Hammerichs skepsis overfor den følgende menneskealders udvikling i den almene lingvistik blev mere og mere udtalt.

Den vigtigste del af Hammerichs videnskabelige værk falder indenfor middelalderfilologien. Også her lå forudsætningen i Herm. Møllers upraktisk tilrettede øvelser, som kun de få udvalgte havde udbytte af. Som ofte senere var det nærmest et tilfælde, at han slog ind på den retning. Han blev i 1923 gjort opmærksom på et tysk 15. årh.s håndskrift i det Kgl. Bibliotek om en ungarsk ridders visionære oplevelser i St. Patricks Skærsild i Irland; en oversættelse fra latin. Hammerich indsamlede på biblioteksrejser over hele Europa et omfattende håndskriftmateriale med henblik på at udgive teksten og belyse dens stilling i den rige middelalderlige visionslitteratur, hvis højdepunkt er Dantes Guddommelige Komædie. Langt henne i arbejdet overraskedes han ved, at en posthumt udgivet bog af Max Voigt var kommet ham i forkøbet. Han måtte lægge planen om og koncentrerede sig om en udgave af det latinske forlæg til det tyske håndskrift. Den omfangsrige tekst, forfattet i midten af 14. årh. af en provençalsk munk, er overleveret i ti håndskrifter fra 14. og 15. årh., foruden fire tyske og en tjekkisk oversættelse. Hammerich har kollationeret samtlige håndskrifter, analyseret deres indbyrdes forhold og bringer en kritisk tekst efter Münchener håndskriftet, med udførlige læsemåder fra de andre manuskripter. Det er atter en flidspræstation af rang, ikke mindst imponerende, når man husker på, at udgiveren var nysproglig student og ikke klassisk filolog.

Den forholdsvis knappe indledning vidner om dybtgående kendskab til selv de mest afsides kroge i den religiøse middelalderlitteratur. Den blev senere i nogle afhandlinger suppleret med undersøgelser af hovedpersonens identitet og hans historiske baggrund i Syditalien, endvidere de topografiske forhold på heltens pilgrimsfærd til Santiago de Compostela, Finisterra og Donegal. Udførligt dokumenteres tekstens stilling i den ældre visionslitteratur og dens eftervirkning, ikke mindst på den gennem århundreder populære italienske roman *Guerrino il Meschino* af Andrea da Barbieri.

»*Visiones Georgii*« indeholder mange diskussioner over teologiske problemer af den skolastiske type. Hammerich satte sig grundigt ind i denne svært tilgængelige spekulationsfilosofi, deltog i kongresser om skolastik og var i mange år en samvittighedsfuld tilsynsførende ved

Det danske Sprog- og Litteraturselskabs monumentale »Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi«. – Dengang den ungarske ridder Georg besøgte St. Patricks Skærsild, fik han et lejdebrev af den irske ærkebiskop af Armagh, Richard FitzRalph. Hammerich, der fulgte mange spor i disse år, kom til at interessere sig for denne højtbegavede kirkefyrstes omskiftelige levnedsløb og hans deltagelse i sin tids filosofisk/teologisk/politiske debatter. I »The Beginning of the Strife between Richard FitzRalph and the Mendicants« (Vid. Selsk. Medd. 1938) giver Hammerich en overskuelig fremstilling af den bevægede tid, med pavedømmet i Avignon og de bitre fejder mellem tiggermunkene og det etablerede gejstlige hierarki. Bogens selvstændige bidrag er en kritisk udgave af to ikke særlig omfangsrige tekststykker, naturligvis på latin, med en grundig kommentar, der atter vidner om udstrakt lærdom.

I fortsættelse af arbejdet med »Visiones Georgii« ligger også bogen »Munken og Fuglen« (Kbh.s Univ. Festskrift nov. 1933), som behandler den over hele Europa i mange variationer udbredte legende om munken, der ved at lytte til en fugls sang bortrykkes fra det jordiske. Han tror at have forladt klostret i nogle timer, men det viser sig at være 300 år. Dette som *exemplum* på, at de paradisiske glæder ophæver tidsfaktoren – tusinde år er for Herren som dagen, der svandt i går. Hammerich følger motivets vandring gennem landene og århundrederne og kommer især ind på folkloristiske synspunkter. Han regner med, at motivet oprindeligt stammer fra Irland, og skildrer levende den kulturelle betydning, som grundlæggelsen af irske klostre i Frankrig og Tyskland fra 7. årh. fik, ved at de i generationer blev centre for boglig lærdom og antikke traditioner. Dette irske tema var ham kært; han påtænkte at skrive en samlet fremstilling om Irland og Kontinentet i middelalderen. Det blev opgivet; men han vendte flere gange tilbage til emnet i levende foredrag, som siden blev trykt.

Forbindelsen til Irland trækkes også i bogen »Tristan og Isolde for Gottfried af Strassburg«. Gennem mange år havde Hammerich læst over de klassiske værker fra den tyske ridderdigtningens højdepunkt omkring år 1200. I sin sidste universitetsøvelse læste han endnu engang over det mest betagende værk, Gotfrids Tristanroman, og han udgav indledningen om værkets forhistorie i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning (1960). Det er en meget engageret bog i sin beskrivelse af Tristan og Isoldes tragiske elskov, der sprænger alle menneskelige og moralske rammer. Hammerich giver en vidtfavnende udredning af de til grund liggende irske sagnmotiver, deres formodede omformning i

Wales, og af de rekonstruktioner, som søger at genskabe de fragmentariske franske ridderromaner. Han fremsætter den teori, at den hypotetiske franske »Estoire« og afsnit af Geoffrey af Monmouths »Historia Regum Britanniae« går tilbage til fælles walisisk kilde. Hammerich betoner dog selv, at dette og andet i bogen er ubeviselige hypoteser – ikke hos alle sagnforskere forbindes fantasien med nøgtern skepsis. Man kan beklage, at hans meget fine poetiske og psykologiske analyser gælder rekonstruerede tekster, mens han stopper dér, hvor det egentlige begynder, Gotfrids mesterværk.

I en række øvelser gennemgik Hammerich tekster fra den i overvældende mængde overleverede tyske middelalderlige mystik. Beklageligt nok skrev han ikke en samlet fremstilling af dette svært tilgængelige, men dragende stof, som er beslægtet med den af ham behandlede visionslitteratur. Vigtig er en afhandling fra 1931 om Mester Eckeharts Trostbuch, hvori han ved en lang række konjekturer korrigerer de dengang ret primitive udgaver. Dertil er føjet en udførlig skildring af de historiske og personlige forudsætninger for denne traktat.

I Konrad Burdachs monumentale værk »Vom Mittelalter zur Reformation« i 15 store bind indtager skildringen af den italiensk inspirerede bøhmiske renæssance i Prag under Karl 4. en central stilling. Værket fortæller sig i mange spor, mest vildspor, men netop de er ofte meget fascinerende. Burdach fremdrager her en før ikke særlig påagtet, ganske kort prosadialog, »Der Ackermann aus Böhmen«, skrevet kort efter 1400. Det er typisk for Burdachs arbejdsmåde, at denne udgave, skønt selve teksten kun er på 30 sider, med indledning, kommentar osv. fylder ikke mindre end to bind på i alt 1275 sider. Hammerich anmeldte den; han er fuld af beundring for Burdachs lærdom og hans dristige, åndfulde hypoteser, der sætter den lille dialog ind i store kulturelle sammenhænge – Prag/Italien/Piers Plowman og Wyclif/Augustin/Antikken. Trods beundringen for den store lærde er det en dræbende kritik. Hammerich viser ved en minutøs gennemgang, at selve udgaven (ved Alois Bernt) er baseret på forkerte håndskrifter (A + a-gruppen), og at man ved at vælge et andet (H) kan få en sprogligt og indholdsmæssigt mere tilfredsstillende tekst.

Burdach havde udfoldet stor skarpsindighed i en bredt anlagt undersøgelse for at identificere den (næsten) anonyme forfatter. Det hele faldt sammen som et korthus, da man ved arkivstudier påviste, at forfatteren var Johannes von Tepl, rektor og byskriver i den sudetertyske by Saaz, som døde ca. 1414 som notar og byskriver i Prager Neustadt;

endvidere, at mange af Burdachs realkommentarer er helt forfejlede, og endelig at Burdachs bredt udførte jævnførelse med Piers Plowman slet ikke er relevant, da den engelske allegori præges af satire over kirkelige, politiske og sociale misforhold, mens den tyske dialog søger at udgrunde livets og dødens mening.

Denne anmeldelse var indledningen til en menneskealders arbejde med Ackermann-digtningen. Hammerich var dybt betaget af det ypperlige retoriske kunstværk, hvori Ægtemanden lidenskabeligt anklager Døden for det meningsløse tab, han har lidt ved den elskede hustrus død, mens Døden henviser til sit ubestikkelige retsind, der ikke gør forskel på høj og lav, til menneskelivets forkrænkelighed og til at livet uden døden ville være umuliggjort og meningsløst. – Hammerich holdt ofte foredrag om emnet og skrev en række afhandlinger om forskellige problemer i tilknytning dertil.

Allerede anmeldelsen af den Burdach/Bernt'ske udgave var koncentreret om tekstkritikken, der på grund af overleveringens art ikke blot vedrører detaljer i tekstetableringen, men hyppigt ændrer meningen på afgørende punkter. Hammerichs indvendinger vandt gehør, og en udgave ved Arthur Hübner (1937) tog vidtgående hensyn til Hammerichs kritik. Imidlertid havde Hammerich selv, bistået af Eli Fischer-Jørgensen, i 30rne arbejdet videre med håndskrifterne, og i en lille bog »Der Text des Ackermanns« (Vid. Selsk. Medd. 1938) fremfører han en lang række bemærkninger om håndskrifternes værdi samt kommentar til udformning af de mange problemfyldte tekststeder, i tilslutning eller modsigelse til Hübner, hvem han bebrejder for stor eklekticisme. En del spørgsmål lader han stå åbne, idet han bebuder selv at ville udgive teksten.

Det gjorde han i en prøveredaktion 1944, som hvilede på H. Den er uden læsemåder eller kommentar, blot beregnet på universitetsøvelser. 1948 »trådte arbejdet ind i et nyt stade«, idet der påbegyndtes et nært samarbejde med lektor, senere professor Günther Jungbluth. De udgav sammen »Der Ackermann aus Böhmen I« (Vid. Selsk. Medd. 1951). Foruden teksten med udførlige læsemåder er der en filologisk indledning, i hovedsagen udarbejdet af Jungbluth. Modsat Hammerichs tidligere fremhævelse af håndskrift H mener Jungbluth, at bl. a. jævnførelse med den tjekkiske Tkadlek godtgør, at det ufuldstændige håndskrift E er det bedste. Derved fremkommer et helt nyt tekstgrundlag.

Det var meningen, at Hammerich og Jungbluth året efter ville udgive en rytmiseret tekst, en udførlig realkommentar med forsvar for

de mange konjekture, samt en sammenhængende skildring af digteren og hans miljø. Det må beklages, at Hammerich opgav denne plan, fordi han i sjælden grad besad forudsætningerne for at skabe en overbevisende syntese af de store åndshistoriske perspektiver, som denne tekst på grænsen mellem middelalder og renaissance indbyder til. Hammerichs brud med planen kom ganske pludseligt. Han var ikke sikker på, at den af ham og især Jungbluth etablerede tekst hvilede på et sikkert skøn, troede nok selv mest på sin oprindelige fremhævelse af H, altså prøveredaktionen. Og han var kørt træet i sin forgæves søgen efter den ægte tekst bagved de divergerende håndskrifter og tryk.

I sin anklage mod Døden bruger Ægtemanden nogle gange alarmskriget *zeter*. Dette ord er specielt thüringsk/østmellemtyisk. I en afhandling fra 1931 satte Hammerich det lig med det nt. (*te*)-*jodute*, der også brugtes på dansk (dine brødre . . . skrige iodut offuer dig, Jer 12⁶). Han foreslog en interessant etymologi, med tilknytning til sanskrit *yudh* »kamp«, altså »til kamp hid/til kamp ud«. Han genoptog emnet i stor retshistorisk sammenhæng i bogen »Clamor« (Vid. Selsk. Medd. 1941). Alarmråb ved overfald, ildsvåde osv. findes overalt i primitive samfund. I middelalderens Tyskland bliver dette råb (*zeter/wafen/jodut*) til en teknisk del af anklagen mod forbryderen, der gribes på fersk gerning. Det var en hævdvunden opfattelse blandt tyske retshistorikere, at dette var et ældgammelt træk, fællesgermansk, ja måske indoeuropæisk. Hammerich gennemgår kritisk de herhenhørende tekststeder fra sanskrit, fra Homer, fra romersk og keltisk ret, og viser, at alarmråb intetsteds optræder som specifik juridisk terminus. Det samme gælder de mange retskilder fra de oldgermanske folkeslag, Goterne, Burgunderne, Franckerne, Angelsakserne og de ældste nordiske. Derimod får anskriget i Sachsenspiegel med dens geografisk vidtrækkende indflydelse en vigtig processuel funktion i kriminalsager, nøje beskrevet i en lang række retskilder i middelalderens sidste århundreder, især fra det østtyske område.

Hammerich analyserer omhyggeligt landskabslove og stadsretter fra hele Tyskland med hensyn til lovbestemmelser angående drab, nødværge, voldtægt og forbrydere grebet på fersk gerning. Han konstaterer, at alarmråb findes omtalt de fleste steder, men at det tekniske anskrig stort set er begrænset til de kilder, der står under indflydelse fra Sachsenspiegel. En udredning af de særprægede bestemmelser i Mühlhäuser Rechtsbuch viser en lidt ældre udformning. – »Clamor« er et vægtigt bidrag til tysk og almen retshistorie, som har vundet megen og fortjent anerkendelse. Måske trækker Hammerich dog skellet mellem det i man-

ge love omtalte alarmråb, som enhver var pligtig til at efterkomme, og det processuelle anskrig lovlig kraftigt op.

De grammatiske begreber sprogvidenskaben siden antikken har opereret med, er naturligt nok fremgået af en analyse af græsk og latin. Siden slutningen af 19. årh. frigjorde man sig fra traditionen ved at se uhildet på sprog med stærkt reducerede flexionsmønstre, såsom engelsk og dansk. Men udgangspunktet vedblev dog at være sprog fra samme sprogæt. Den moderne lingvistik med dens forsøg på at nå til almengyldige definitioner af de sproglige kategorier, betonedede nødvendigheden af at inddrage sprog af ganske anden struktur, hvilket klart ville vise, at de hævdvundne kategorier kun havde relativ gyldighed. Dette gav stødet til Hammerichs arbejde med eskimoisk.

I »Indledning til tysk Grammatik« havde han fremsat en nok så speciel opfattelse af forholdet mellem aktiv og passiv og var af Thalbitzer blevet gjort opmærksom på, at eskimoisk viser indviklede relationer mellem transitive og intransitive personalsuffixer, der kan knyttes både til nominer og verber. Fra 1931 fik Hammerich undervisning i vestgrønlandsk, privat hos Thalbitzer. Siden læste han på egen hånd tekster fra andre eskimosprog. Som sædvanlig nåede han hurtigt meget langt. Skønt han i 30erne fik offentliggjort mange og vægtige afhandlinger på andre felter, kunne han allerede i 1936 udsende sit største arbejde om eskimoisk: »Personalendung og Verbalsystem im Eskimoischen« (Vid. Selsk. Medd. 226 s.). Der er her samlet et meget stort materiale fra samtlige eskimoiske dialekter fra Grønland til Alaska, idet han har benyttet hele den eskimologiske faglitteratur gennem mere end 100 år og selv excerperet tekster. Fremstillingsformen er kun tilgængelig for fagfolk, så jeg må nøjes med at fremhæve, at bogen regnes for at være meget betydelig.

Sommeren 1938 opholdt Hammerich sig sammen med Thalbitzer på Grønland, ikke mindst for at opnå samtalefærdighed. På grund af krigens fortrædeligheder overvejede han i 1943 at ombytte sin germanistiske lærestol med den eskimologiske, som han var bedre kvalificeret til end nogen anden; Thalbitzer frarådede med henvisning til den vigtige opgave, der ventede en germanist efter krigen.

Hammerich blev dog ved med at arbejde med eskimoisk sprog og folklore, siger selv i »Erindringerne«, at det meste af hans videnskabelige liv siden krigen er gået med studiet af eskimoisk. Han var på amerikansk stipendium hele sommeren 1950 på øen Nunivak uden for Alaskas vestkyst og optegnede tekster, grammatik og ordforråd; sproget

er vesteskimoisk, stærkt afvigende fra det østeskimoiske i Grønland, Canada og ved Alaskas nordkyst. 1953 berejste han i flere måneder hele det vestlige og sydlige Alaska for at fastslå de vesteskimoiske dialekters grænser. Der foreligger en interessant rejseberetning, stykket sammen af lange brevcitater, værd at blive trykt.

De mange års beskæftigelse med eskimoisk blev til hans store sorg ikke afsluttet med et sammenfattende værk som hans bog om personalendelserne. Han skrev nogle artikler om specielle emner (de eskimoiske kasus; russiske låneord i vesteskimoisk m.m.) og i kort form alment om de store sammenhænge: Eskimoernes oprindelse; forbindelsen mellem eskimoisk og aleutisk og den mere problematiske med indoeuropæisk. – Det efterladte meget omfattende materiale er overgivet til Københavns Universitets eskimologiske institut. En afhandling om en interessant billedskrift fra Nunivak udgives posthumt i Selskabets Skrifter.

Jeg har i denne oversigt over Hammerichs videnskabelige produktion kun omtalt de vigtigste værker. Tiden tillader ikke at nævne mange andre videnskabelige og populærvidenskabelige afhandlinger; de er anført i bibliografien. Af hans efterladte materialer vil noget blive publiceret i nærmeste fremtid, andet beror på det Kongelige Bibliotek.

Hammerichs videnskabelige indsats blev påskønnet ved optagelse i 12 udenlandske lærde selskaber, i Sverige/Finland/Tyskland/Holland/Belgien/USA, og han var æresdoktor ved otte universiteter. Der blev udgivet et festskrift ved hans 60-års-dag (skandinaviske forskere) og ved 70-års-dagen (internationalt). Alt dette glædede ham. Intet betød dog så meget for ham som det, at han i en ung alder, i 1936, blev optaget i Det kgl. danske Videnskabernes Selskab. Han var meget virksom i Selskabets tjeneste. I 28 år, 1941–69, var han Selskabets redaktør, og han fremhæver den glæde, det beredte ham at samarbejde med arkivar Asger Lomholt ved dennes omfangsrige værk om Selskabets historie. Han var glad for at repræsentere Selskabet i komiteer og på kongresser. Han ydede en stor arbejdsindsats som formand i kommissionen for Pali-ordbogen og i kommissionen for udgivelsen af den oldrussisk-nedertyske håndbog. Han var lykkelig for sin daglige arbejdsplads i Selskabets sekretariat. Han forsømte nødig et møde i Selskabet. Hans videnskabelige indsats vil længe bevare hans navn. Vi vil ære hans minde!

Bibliografi 1913–78*1913*

1. Årsberetning. Aarsskrift fra G. A. Hagemanns Kollegium 1912–13 s. 8–13. Kbh.

1918

2. National og Fremmed. Om den rytmiske teknik hos Heine og Platen. Disp. Kbh. 350 s.

1921

3. Zur Deutschen Akzentuation. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. VII, 1, 330 s.
4. Heine: Deutschland. Ein Wintermärchen. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 123, Kbh. 104 s. (2. udg. 1946).
5. Det germanske svage Præteritum. Arkiv f. nord. Fil. 38, 21–50.
6. Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania von Eduard Norden. Anm. i Nord. tidsskr. f. filologi 4. række, 10, 144–47.

1924

7. Elise Ahlefeldts Historie. Tilskueren 41, 2, 97–102.

1925

8. Christian Sarauw 19.9.1865 – 22.11.1925. Privattryk Kbh. s. 17–21.

1926

9. Leopold Magon: Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750–1850. Politikens Kronik 21.7.
10. Christian Sarauw 19.9.1865 – 23.11.1925. ZfdPh 51, 120–23.

1927

11. Der junge ungarische Ritter im Fegefeuer. Ungarische Jahrbücher 7, Berlin, s. 313–31.
12. En Spadseretur gennem fire Lande. Gads Danske Magasin 21, 424–30.

1928

13. »De hollandsche Expansie«. Acta Phil. Scand. 3, 77–85.
14. Eine Pilgerfahrt des XIV. Jahrhunderts nach dem Fegefeuer des heil. Patricius. ZfdPh 53, 25–40.
15. Der Erdensohn Adam (Zu Parzival 464, 12). Neophil. 14, 181–84.
16. Aarhus Universitet. Gads Danske Magasin 22, 337–45.

1929

17. Universitetet og Studenterne. Politikens Kronik 21.5.
18. Før Universitetssemestret. Gads Danske Magasin 23, 436–43.
19. M. J. van der Meer: Historische Grammatik der Niederländischen Sprache I. Anm. i ZfdPh 54, 243–50.

1930

20. Hollandsk Grammatik (s.m. Martha Muusses). Kbh. 133 s.
21. Nexus. Subjekt und Objekt, Aktiv und Passiv. A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his 70. Birthday 16/7 1930, Kbh. S. 299–317.
22. Gyldendals Bibliotek. Tilskueren 47, 1, 145–154.
23. Christen Møller: Træk af de romanske sprogs indflydelse på nygermansk, 1. Bd. Kbh. 1927. Anm. i ZfdPh 55, 92–94.

1931

24. Visiones Georgii. Visiones quas in purgatorio sancti Patricii vidit Georgius miles de Ungaria A.D. MCCCLII. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist.-Filos. Medd. XVIII, 2. 326 s.
25. Das Trostbuch Meister Eckeharts. ZfdPh 56, 69–98.
26. Der Dichter des Ackermann. ZfdPh 56, 185–88.
27. Hd. Zeter, nd. Jodute. ZfdPh 56, 274–81.
28. Zu Nibelungenlied 867 (Gouch 'Bastard?'). Neophil. 16, 96–98.
29. Eine Nebenquelle der Barbarossa-szene in Heines Wintermärchen. Neophil. 16, 98–101.

1932

30. Goethes West-Östlicher Divan. Studier fra Sprog- og Oldtidforskning nr. 162. Kbh. 82 s.
31. Zur hochdeutschen Lautgeschichte, ts < s nach Dental. ZfdPh 57, 77–79.
32. Onde Tanker om Universitet og Skole. Gads Danske Magasin 26, 83–95.
33. Goethe og Nutiden. Gads Danske Magasin 26, 131f.

1933

34. Munken og Fuglen. En Middelalderstudie. Festskrift Kbh. Univ., November 1933. 77 s.
35. Über das deutsche Verbum in seiner Entwicklung. Festschrift Theodor Siebs. Breslau. S. 89–93.
36. Die Personalendungen der Eskimosprachen. Atti del III Congresso Internazionale dei Linguisti. Roma. S. 397–404.
37. Vort kære Kongelige Bibliotek. Gads Danske Magasin 27, 77–86.
38. To Gange ved Verdens Ende. Tilskueren 50, 2, 232–240.
39. Verfasserlexikon. Die deutsche Literatur des Mittelalters. Bd. 1. Berlin+Leipzig. s. vv. Alber; Apokalypse; Brandan; Fegfeuer.

1934

40. Tysk Fonetik (s.m. Else Møller). Kbh. 187 s.
41. Personlige Pronominer i Eskimoisk. BCLC 1, 12.

42. Videnskabens Stilling i det nuværende Tyskland. Gads Danske Magasin 28, 19–27.
 43. Der Ackermann aus Böhmen I-III; hgg. von A. Bernt und K. Burdach. Anm. i AfdA 53, 189–206.

1935

44. Kortfattet Tysk Lydhistorie (s.m. Eli Fischer-Jørgensen). Kbh. 86 s.
 45. Indledning til Tysk Grammatik. Kbh. 78 s.
 46. Klaus Groth: Quickborn, nach der 6. Auflage in Facsimile hrsg. mit einer Einleitung. Kbh. 288 s.
 47. Zum indogermanischen Verbum finitum. Actes du 2. congrès international des linguistes (Genève 1931). Paris. S. 195–99.
 48. Et Bidrag til det 14. Århundredes Åndshistorie. Ricardus Armachanus. Forhandl. på det 8. nord. Filologmøde. Kbh. 6 s.
 49. Zur eskimoischen Morphologie. BCLC 2, 5–7.
 50. Mellem to Stole. Gads Danske Magasin 29, 65–73.

1936

51. Personalendungen und Verbalsystem im Eskimoischen. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. XXIII, 2. 226 s.
 52. The Scandinavian Universities and their Place in the Spiritual Life of Scandinavia. The International Observer 1, 40–50. Kbh.
 53. Die deutsche Brücke. Wie romanische Fremdwörter den Norden erreichen. Forsch. u. Fortschr. 12, 391–393.
 54. Verfasserlexikon (jfr. nr. 36). Bd. 2 s. vv. Jüngstes Gericht; Johannes Künlin.

1937

55. Er et Sprog præget af det Folk, der taler det? Nord. Tidsskr. for Tale og Stemme 2, 27–39.
 56. Kulturbeziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien bis 1750. Forsch. u. Fortschr. 23/24, 276–78.
 57. Über das Frisische. Festschrift for Holger Pedersen. Acta Jutlandica 9, 1. Kbh. S. 351–358.
 58. The German Bridge. How Romance Words reached Northern Europe. Research and Progress II, 3.
 59. Grammar be hanged! (Otto Jespersen: Analytic Syntax). Kronik Politiken 21.1.
 60. Der Text des »Ackermann aus Böhmen«. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. XXVI, 4. 48 s.
 61. The Beginning of the Strife between Richard FitzRalph and the Mendicants. With an Edition of his »Autobiographical Prayer« and his Proposition »Unus quisque«. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. XXVI, 3. 84 s.
 62. »Hilfsvokal«. Über morphologisch bedingte Wahrung und Entstehung eines schwachen Vokals in der gegenwärtigen deutschen Hochsprache. BCLC 3, 2–5.
 63. Matth. 11, 17 und das deutsche 'Perfektum'. BCLC 3, 13–16.
 64. Studies to Visiones Georgii I–II. Classica et Mediaevalia 1, 95–118.

1939

65. Studies to Visiones Georgii III. The Descent of Guerrino il Meschino into the Purgatory of St. Patrick. *Classica et Mediaevalia* 2, 190–220.
66. En Flyvetur til Thingvellir. *Isl. Aarb.* 12, 13–18.
67. F. Ohrt 17.11.1873–5.12.1938; mindeord med bibliografi. Oversigt over det kgl. danske Vid. Selsk. Virksomhed 1938–39. S. 51–68.

1940

68. »Ackermann« 4, 11 – Frauenlob, Minneleich 2, 6. *ZfdPh* 65, 176–78.
69. Lidt om moderne Sprogvidenskab. Translatøren 1940 s. 33–38.
70. Aus nordischen Siedlungen in Grönland. Foredrag holdt i Kieler Universitätswoche juli 1939. Trykt: *Kieler Blätter* 1940, s. 84 ff.
71. Trefagsordning. Fortids Minder og Fremtids Rids. *Stud. Mag.* 1, 1+12–15.

1941

72. Clamor. Eine rechtsgeschichtliche Studie. *Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd.* XXIX, 1. 207 s. (2. oplag 1963).
73. Die Grundlage der Erklärung des germanischen schwachen Präteritum. *BCLC* 6, 24–40.
74. Dansk Kultur og Udlandet. Et historisk Overblik. *Nord. Tidsskr. för Vetenskap, Konst och Industri*, Årg. 16, 534–545.

1942

75. Videnskabernes Selskab 1742–1942. *Kronik i Nationaltidende* 14.11.1942.
76. Nogle Bemærkninger om Sveriges højere Skolevæsen. *Vor Ungdom* 64, 233–37.
77. S. Bergsveinsson: Grundfragen der isländischen Satzphonetik. 1941. Anm. i *Nord. Tidsskr. for Tale og Stemme* 6, 1–20 (s.m. Eli Fischer-Jørgensen).

1943

78. Verfasserslexikon (jf. nr. 36) Bd. 3 s. vv. Luzifers Sturz; Bruder Marcus; Mönch Felix; Patricius; Physiologus.
79. Studietid og Adgangsbegrænsning. *Gads Danske Magasin* 37, 8–14.
80. Norden. Tale i Selskab for Efterslægten i Anledning af dets 157. Årsdag d. 4. Marts 1943. *Efterslægstens Skole* 1942–43, Kbh. S. 3–16.
81. Viggo Brøndal 13.10.1887–14.12.1942. *Classica et Mediaevalia* 5, 279–82.

1944

82. Der Ackermann aus Böhmen (Inueccio contra fatum mortis inevitabile). Kbh. 36 s.
83. De ældste Roskildetryk. *Roskilde Studier* 1944. S. 65–90.
84. Otto Jespersen. 16.7.1860–30.4.1943. Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 22.10.1943. *Overs. Dan. Vid. Selsk.* 1943–44 (1944), s. 41–63. Med Bibliografi 1930 ff. ved Niels Haislund.
85. Eugen Lerch: Ist das Wort »Deutsch« in Frankreich entstanden? Anm. i *Acta Lingu.* 3, 62–64. Jf. Diskussionen: Le mot Deutsch, *Acta Lingu.* 4, 148–51.

1945

86. Holland Danmark. Forbindelserne mellem de to lande gennem tiderne. I-II (udg. s.m. Knud Fabricius, Vilh. Lorenzen og Jørgen B. Hartmann). Kbh. Heri: L. L. Hammerich: Sproget; II 327-356.
87. Den ungarske Ridder i den irske Skærsild. »Øst og Vest«, Festskrift til Arthur Christensen. Kbh. S. 167-180.
88. Det nordiske akademiske Samarbejde. Norden, April 1945, s. 1-2.

1946

89. Indeling en ontwikkeling van het germaans. Tiltrædelsesforelæsning ved Utrechts Universitet 21. oktober 1946. Utrecht.

1947

90. Maal og Midler i Nutidens nordiske Filologi. Diskussionsindlæg. Acta Phil. Scand. 19, 85-87.
91. A. G. van Hamel. Nekrolog i Ark. f. Nord. Fil. 63, 212-214.
92. John Meier: Ahnengrab und Brautstein. Anm. i Museum. Maandblad voor Philologie en Geschiedenis 52, 54f. Leiden.

1948

93. Laryngeal before Sonant. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. XXXI, 3, 90 s.
94. Neues aus indoeuropäischer Sprachgeschichte. Neuph. Mitt. 49, 68-70.
95. De invloed van het Nederlands op het Deens. Kon. Vlaamse Acad. voor Taal en Letterkunde, Verslagen en Mededelingen 1948 s. 105-118.
96. Gamle og nye grænser i Slesvig. Grænsevagten 30, 99-103.

1949

97. Altfranzösisch »joste«. Fragen eines Germanisten an die Romanisten. Neuphil. Mitt. 50, 49-56.
98. Samtaler om Atlantpagten (s.m. Johs. Brøndsted, Albert Olsen og F. Zeuthen). Studenterbladet 18, 4, 3-14.
99. En Københavnerdreng kom til Roskilde (1905-13). Jul i Roskilde, 1949.
100. Otto Jespersen: A modern English Grammar on Historical Principles. Anm. i Berl. Aftenavis 14.12.
101. H. Bach: Middelalderens tyske Litteratur. Anm. i Politikens kronik 26.8.

1950

102. Les glossématistes Danois et leurs méthodes. Acta Phil. Scand. 21, 1-21; jf. s. 87-104.
103. Die Trutzreden Hiltibrants und Hadubrants. Philologisches zu Hildebrandslied 60-62 und 45-48. Neophil. 34, 82-86.

1951

104. Der Ackermann aus Böhmen. I. Bibliographie, Philologische Einleitung, Kritischer Text mit Apparat, Glossar (s.m. G. Jungbluth). Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist.-Filos. Medd. XXXII, 4, 256 s.

105. Der Ackermann aus Böhmen. Textausgabe (s.m. G. Jungbluth). Heidelberg. 71 s.
 106. The Cases of Eskimo. IJAL 17, 18–22.
 107. Can Eskimo be related to Indo-European? IJAL 17, 217–23.

1952

108. Humanisme en Taalkunde. Scripta Academica Groningana, Aulavoordrachten. Groningen. 46 s.
 109. The Dialect of Nunivak. The XXX Intern. Congress of Americanists, Cambridge 1952, s. 110–13.
 110. Russian Loan Words in Alaska. *ibid.* s. 114–26.
 111. Gottfried von Strassburg über Reinmar von Hagenau (Tristan 4774 ff). GRM 33, 156f.
 112. Horrenda Primordia; zur »Germania« c. 39. GRM 33, 228–33.
 113. Eskimo-Aleut Phonetic Notation (s.m. Erik Holtved, William Thalbitzer og Knut Bergsland). IJAL 18, 112–13.
 114. »Die Frau die zu einem Lemming wurde«. Ein Eskimomärchen. Ausblick. Lübeck. 3, 68f.

1953

115. Hvem var Martinus de Dacia? Hist. Tidsskr., 11. Rk. Bd. 4, 56–69.
 116. Verfasserslexikon (jf. nr. 36) Bd. 4 s. vv. Sibyllen Weissagung; Tundalus; Visio S. Pauli.
 117. Wechselwirkungen zwischen dänischer und deutscher Kultur. Sonnenberg Briefe zur Völkerverständigung, Maj 1953, s. 12–18.
 118. C. C. Uhlenbeck, 18. Oct. 1866 – 12. Aug. 1951. IJAL 19, 74f.
 119. Håkon Melberg: Origin of the Scandinavian Nations and Languages. Anm. i Danske Studier 1953, 118–21.

1954

120. The Russian Stratum in Alaskan Eskimo. Slavic Word 10, 401–28.
 121. Zwei Gelehrte: Johannes von Saaz und Jan Hus. Festschrift für Emil Öhmann, Ann. Acad. Scient. Fenn. ser. B, tom. 84, 5, 75–90.
 122. Dänemark in der Deutsch-Nordischen Kulturentwicklung. Flensburger Tage 1954. S. 25–36. (På dansk i Front og Bro 5, 217–24).
 123. Discours. Fêtes du Centenaire, Novembre 1954, Université de Nancy. S. 35–36.
 124. Beretning om Det 11. nordiske Folkelivs- og Folkemindemøde. Danmarks Folkeminder nr. 63. 64 s.
 125. Andreas Heusler: Briefe an William Thalbitzer. Anm. i Orbis Litt. 9, 60–61.

1955

126. Die germanische und die hochdeutsche Lautverschiebung. PBB 77, 1–29+165–203.
 127. Germanistic Reflexions on Antique Aftereffects on European Culture. Acta congressus Madvigiani, Proc. of the 2. Intern. Congr. of Class. Stud. 5, 121–29. Cph.

128. An International Folktale Institute in Copenhagen. Uppsala. Laos 3, 99–101.
129. Zur Stellung des Tkadlec in der Ackermannüberlieferung (s.m. G. Jungbluth). ZfdPh 74, 263–68.
130. Holger Pedersen. 7. april 1867 – 25. okt. 1953. Jaarb. van de Maatsch. der Nederl. Letterk. te Leiden 1953–1955. S. 122–26.

1956

131. Hochsprache und Mundart im Ackermann aus Böhmen. For Roman Jakobson. Essays on Occasion of his 60. Birthday 11.10.1956. Haag. S. 195–200.
132. Ein Reiterstück (Tacitus, Germania c. 6). Fragen und Forschungen im Bereich der germ. Phil. Festgabe für Theodor Frings. Berlin. S. 283–97.
133. Fremmedordene og Chr. Møller. Festskrift til Christian Møller 11. juni 1956. Kbh. S. 105–17.
134. »Grønlændere« udenfor Grønland. Front og Bro 7, 40–44.

1957

135. Heinrich Heine som politisk digter. Tale ved mindehøjtideligheden på Kbh.s Universitet 17. febr. 1956. Tønder. 29 s. (Jf. nr. 170).
136. Kaare Grønbech som Videnskabsmand. Nekrolog i Berl. Tid. 23.1.

1958

137. The Western Eskimo Dialects. Proc. of the 32. Intern. Congr. of Americanists Copenhagen 1956. Kbh. S. 632–39.
138. The Origin of Eskimo. Ibid. s. 640–44.

1959

139. Latinens indirekte indflydelse på de skandinaviske sprog. Maal og Minne 1959 s. 89–102.
140. Wenn der Dualis lebendig ist. Festschrift für Wilhelm Havers. Wien. Die Sprache 5, 16–26.
141. Rationalismus und Irrationalismus im Tristan-Roman; Beobachtungen zur Vorgeschichte. Vortrag anlässlich der Verleihung des Brüder-Grimm-Preises 1959. Mitteilungen, Universitätsbund Marburg, 1959, s. 4–15.
142. Was ist germanische Rechtsgeschichte? Saga och Sed. Uppsala 1959. S. 177–99.
143. William Thalbitzer. 5. febr. 1873 – 18. sept. 1958. Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 20. februar 1959. Overs. Dan. Vid. Selsk. 1958–59 (1959), s. 81–98.
144. Gudmund Schütte. 17.1.1879–12.7.1958. Danske Studier 1959, s. 107–19.

1960

145. Tristan og Isolde før Gottfried af Strassburg. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning nr. 242. Kbh. 104 s.
146. L'optatif du prétérit faible. Mélanges de Linguistique et de Philologie, Fernand Mossé in memoriam. Paris. S. 197–203.

147. Über die Modalverba der neugermanischen Sprachen (mit besonderer Berücksichtigung des Dänischen). *ZfdWforsch.* 16, 47–70.
148. Über historische Sprachwissenschaft in unserer Zeit. *Muttersprache* 70, 321–31.
149. Das römische Bild des Todes im Ackermann aus Böhmen. *Humaniora, Essays in Literature, Folklore, Bibliography, honoring Archer Taylor.* New York. S. 17–25.
150. Can Eskimo be related to Indo-European? *Congrès Intern. des sciences antropol. et etnol., comptes rendues de la 3. session, Bruxelles 1948.* Ter-vuren. S. 100f.
151. Some Linguistic Problems in the Arctic. *Acta Arctica Fasc.* 12, 83–89.
152. A critical Pāli Dictionary. *Det kgl. danske Vid. Selsk. Vol. 2. Preface* p. I–IV.

1961

153. Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607. Vol. I. (udg. s.m. Roman Jakobson, Elisabeth van Schooneveld, T. Starck og Ad. Stender-Petersen). *Det kgl. danske Vid. Selsk.* 502+31 s.
154. Leo Spitzer 1887–1960. *Langue et Littérature* 1961, 9–11.
155. J. Svennung: Anredeformen. Vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede und zum Nominativ für den Vokativ, 1958. *Anm. i Stud. Neoph.* 33, 167–77.

1962

156. Zwei kleine Goestudien. I. Der frühe West-Östliche Divan. II. Grossherzogin Louise von Sachsen-Weimar – Eine politische, keine schöne Seele. *Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist.-Filos. Medd.* XXXIX, 6. 64 s.
157. Was ist Germanistik, was germanisch? Trykt i: Spätzeiten und Spätzeitlichkeit. Vorträge auf dem 2. intern. Germanistenkongr. 1960 in Kopenhagen. Bern. S. 11–15.

1963

158. An Arctic Hunting Method, Mentioned in the Bible? *Essays presented to Kaj Birket-Smith* 1963. *Folk* 5, 133–42.
159. Der Zauberstab aus Ripen. Märchen, Mythos, Dichtung. *Festschrift Friedrich von der Leyen* 1963. München. S. 147–67.
160. Jakob Grimm und sein Werk. *Brüder Grimm Gedenken* 1963. Marburg. S. 1–21.
161. Johannes von Saaz und der Triumph des Todes im Camposanto von Pisa. *Festgabe für Ulrich Pretzel* 1963. Berlin. S. 253–59.
162. Lidt om adjektivbøjning. *Translatøren* 8, 153–59.
163. Bemerkungen zur Adjektivflexion. Zu Hendrik Schultink: *De morfologiske valentie van het ongelede adjectief in modern Nederlands*, 1962. *Anm. i ZfdWortf.* 19, 129–37.

1964

164. Der heilige Johann Nepomuk und Johannes von Saaz? *Studi Germanici.* Roma. Nuova Serie, Anno II s. 3–36.

165. Der Dichter des »Ackermann aus Böhmen« als lateinischer Schriftsteller. Vorläufige Mitteilung. Festschrift Heinrich Roos. Kbh. S. 43–59.
166. Die Eskimo-Literatur. Die Literaturen der Welt, Zürich. S. 1151–62.
167. Eine neue Hypothese vom schwachen Präteritum. Taylor Starck Festschrift. Haag. S. 12–18.
168. Trochäen bei Heinrich Heine, zugleich ein Beitrag zum Werdegang eines alten Germanisten. Formenwandel, Festschrift Paul Böckmann. Hamburg. S. 393–409.

1965

169. Neues vom schwachen Präteritum – und Altes. ZfdSpr 20, 129–40.
170. Heinrich Heine als politischer Dichter. Orb. Litt. 11, 125–37.
(Genoptrykt i Heinrich Heine. Darmstadt 1975. S. 82–96). (Jf. nr. 135).
171. En sønderjyde kom til Århus [H. Bach]. Kronik Aarhus Stiftst. 16.7.
172. Alf Sommerfelt død. Norsk og international sprogforsker. Politiken 15.10.

1966

173. An Ancient Misunderstanding (Phil. 2,6 »robbery«). Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist.-Filos. Medd. XLI, 4, 36 s. (Jf. nr. 200).
174. Zahlwörter und Zahlbegriff. Rede anlässlich . . . des Konrad Duden-Preises Duden-Beitr. Heft 28. Mannheim. 22 s.
175. Europæisk baggrund for flamsk litteratur. Indledn. til Clara Hammerich: Nyere Flamsk Prosa, En Antologi. Kbh. S. 7–19.

1967

176. Ketzereien eines alten Indo-Germanisten. To Honor Roman Jakobson. Haag. S. 839–49.
177. Ein Baltisches Handbuch des Russischen aus dem 17. Jahrhundert. Deutsche Studien 5, 257–66.
178. Ketzereien zum Reinaert-Prolog. Tradition und Ursprünglichkeit. Akten des 3. intern. Germ.kongres 1965. Bern. S. 146–48.
179. Shakespeare og den unge Goethe. Nord. Tidsskr. för Vetenskap, Konst och Industri 43, 481–90.
180. Mediaeval German Studies. Presented to Frederick Norman, London 1965. Anm. i MLN 82, 478–84.

1968

181. Die Germania des Tacitus. Stilistisches und Sachliches. Acta Antiqua Acad. Scient. Hung. XVI, 279–82.
182. Nogle århundreder af Europas kulturarv. Festschrift til Hakon Stangerup. Kbh. S. 49–58.
183. Indledning til »Nyere hollandsk Prosa« ved Clara Hammerich og Geerte de Vries. Kbh. S. 5–17.
185. Leopold Magon †. Ausblick (Lübeck) 19, 43.

1969

186. Werner Winter: Evidence for Laryngeals, 1965. Anm. i Lingua 22, 197–211.

1970

187. The Eskimo Language. The Nansen Memorial Lecture, Oct. 10th, 1969, The Norw. Acad. of Science and Letters, Oslo. 42 s.
188. Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian. Pskov 1607, Vol. II (udg. s.m. Roman Jakobson). Det kgl. danske Vid. Selsk. 488 s. (Jf. nr. 153).
189. Irland og kontinentet i middelalderen. Saga och Sed, Uppsala 1970, s. 25-40.
190. Einige Jahrhunderte europäischer Kulturerbes. I Roman Jakobson and Shigeo Kawamoko: Studies in General and Oriental Linguistics, presented to Shiro Hattori on his 60th Birthday. Tokyo. S. 180-87.

1971

191. Peter Jørgensen. 12. sept. 1899-19. nov. 1970. Jahresgabe Klaus Groth-Gesellschaft 1971, 54-61.
192. Kaj Barr. 28. juni 1896-4. jan. 1970. Tale i Vid. Selsk.s møde 11.12.1970. Overs. Dan. Vid. Selsk. 1970-71 s. 83-95.
193. Peter Jørgensen. 12. sept. 1899-19. nov. 1970. Tale i Vid. Selsk.s møde 16.4.1971. Overs. Dan. Vid. Selsk. 1970-71, s. 111-25.

1972

194. »Engang levende«. Udvalgte artikler fra fem decennier, udg. af Kbh. Univ. Inst. f. germ. fil. i anledning af L. L. Hammerichs 80-års dag den 31/7 1972. Kbh. 97 s. (S. 4-5 mindeord om Niels Bohr i Vid. Selsk. møde 14.12.1962).

1973

195. Antonin Hrubý, Der »Ackermann« und seine Vorlage. 1971. Anm. i JEGPh 72, 274-79.
196. Von der vierten Klasse bis zum Hubschrauber. Deutsche Reisen durch sechs Jahrzehnte - und das Bild eines Lehrers. Ausblick 24, 1-7.
197. Ti gode stormfulde eforår. Studentergaarden 1947-57. Gaardbroderen. Studentergaarden 1923-73.
198. Duo. Clara og Louis Hammerichs erindringer. Kbh. 432 s.

1975

199. »Gileratune«. Eine Eskimosage. Ausblick 26, 8f.

1976

200. Phil. 2,6 and A. P. Florenskij. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Medd. 47,5. 16 s. (Jf. nr. 173).
201. William Peiris: The Western Contribution to Buddhism. Anm. i Acta Orientalia 37, 285-87.

1977

202. A Picture Writing by Edna Kenick, Nunivak, Alaska. Ed. by L. L. Hammerich†, Jes Asmussen and Robert Petersen. Det kgl. danske Vid. Selsk. Hist. Filos. Skrifter 9,2.

203. L. L. Hammerichs Beiträge zur germanischen Sprachgeschichte in Auswahl. Kopenhagener germ. Stud. bd. 5.
 204. Streiflichter aus Grönland. Ausblick. 28,8 f.
 205. Studies of Buddhism in Denmark. Newsletter of the Scand. Inst. of Asian Studies 10 (1976).
 206. On Eastern and Western Eskimo, some basic remarks. Papers on Eskimo and Aleut Linguistics ed. by Eric P. Hamp. Chicago Linguistic Society.

1978

207. L. L. Hammerich† und Hans Blosen: Ein neu aufgefundenes Fragment des »Rennewart« von Ulrich von Türheim. Beitr. (West).
 208. Nederlandske essays. Udg. af Dansk Hollandsk Selskab.
 209. Rejseberetning fra Alaska (1953).

*

Hammerich efterlod sig ikke nogen fortegnelse over sine publikationer. Bibliografien er sammenstillet på grundlag af materiale tilvejebragt af Jan Louis Hammerich. De mange ikke her optagne anmeldelser, kronikker, avisartikler osv. kan som regel let findes gennem Avis-Kronik-Index. – Det omfattende efterladte materiale beror i Det kgl. Biblioteks Håndskriftafdeling. Af det rige eskimologiske materiale, som er overladt til Institut for Eskimologi, Københavns Universitet, er følgende skrifter klar til udgivelse:

210. En omfangsrig alfabetisk ordliste til det vesteskimoiske på Nunivak, med oversættelse til engelsk.
 211. En omfattende samling af på Nunivak optegnede sagn, på originalsproget og med engelsk oversættelse.

*

212. Festskrift til L. L. Hammerich på Tresårsdagen den 31. juli 1952. Kbh. 272 s.
 213. Festgabe für L. L. Hammerich aus Anlass seines siebzigsten Geburtstags 31. Juli MCMLXII. Kbh. 314 s.
 214. Holger Jersild: »Hos professor Hammerich«. Gads danske Magasin 36, 37–43; januar 1943.
 215. H. Bach: En vidtspændende forsker (L. L. Hammerich). Aarhus Stiftst. kronik 31/7 1967.
 216. Karl Hyldgaard-Jensen: Louis L. Hammerich 31.7.1892–1.11.1975. Københavns Universitets Festskrift nov. 1976 s. 31–33.
 217. Gustav Korlén: Louis L. Hammerich: Duo. Moderna Språk 70, 1976, 372–74.
 218. Erik Rooth: L. L. Hammerich. Vetenskapssocietetens i Lund Årsbok 1976.
 219. Werner Winter: Louis L. Hammerich† 1. Nov. 1975. Christiana Albertina. Forschungsbericht . . . der Universität Kiel; Heft 5 (Neue Folge). Kiel 1976.
 220. Eli Fischer-Jørgensen: L. L. Hammerich 31/7 1892–1/11 1975. Acta Linguistica Hafniensia 17.2.1977.